



JUOZAS ŽILIONIS

Vilniaus pedagoginis universitetas

SPEKULIATYVINĖ MISTIKA: PETRAS DAMIANAS

Speculative Mysticism: Peter Damian

SUMMARY

The article considers the concept of speculative mysticism by Peter Damian, who was convinced that principles of dialectics are insufficient for religious truths demonstration, for divine transcendence is inaccessible to cognition, founded upon sense perceptions. He believed in mystic practice as a genuine possibility to communicate with God. Such communication transforms human intellect, senses, will, and gives him new knowledge. Damian tried to prove God's omnipotence by means of ontological arguments of opposite modalities. According to him, sine God is the principle of every law, no external law binds him. His will is substantial to everything what legitimately exists in nature and society.

Damian's opinion concerning human nature, corrupted by the original sin, was pessimistic. Salvation is possible in subservience to God alone, especially by means of ascetic life in monastery, by means of theological studies in which philosophy is employed as a handmaid.

SANTRAUKA

Straipsnyje atskleidžiama antidialektiko Petro Damiano spekuliatyvinės mistikos koncepcija. Mistiką jis traktavo kaip imanentiškai patiriamą galimybę bendrauti su Dievu. Toks bendravimas suteikia asmeniui naują regėjimą ir pažinimą, kuris keičia mistiko psichologinę sanklodą, t.y. intelektą, emociinius išgyvenimus ir valios procesus. To laikotarpio teologiniame kontekste buvo teigiama, jog tikėjimo tiesos negali būti įrodomos remiantis dialektikos principais, nes dieviškoji transcendencija yra nepasiekiamo jusliškai pagrįstu žinojimu. Dievo visagalybės įrodymui Damianas naudojo supriešintus onto-loginius modalumų argumentus, kurie patvirtina, jog Dievas negali būti varžomas jokių išorinių įstatymu. Dievas yra viso teisėtumo pradai, ir Jo valia yra esmė, arba substancija visko, kas teisėtai sukurta gamtoje. Damiano traktuose atsispindi neigiamas požiūris į žmogaus prigimtį, kurią iškreipė gimtoji nuodėmė. Pilnutinį žmogaus išganymą Damianas regi tarnystėje Dievui, ypač pabrėždamas vienuolišką askezę. Tarnystė Dievui siejama su krikščioniško mokymo teologine doktrina, kurioje filosofijai tenka tik tarnaitės vaidmuo.

RAKTAŽODŽIAI: Damianas, spekuliatyvinė mistika, dvasinis išganymas, teologija, dialektika, filosofija.

KEY WORDS: Damian, speculative mysticism, spiritual salvation, theology, dialectic, philosophy.

1. KRIKŠČIONIŠKOS MISTIKOS FENOMENAS

Ankstyvųjų viduramžių ortodoksinėje filosofijoje greta scholastikos buvo plėtojama ir mistika (gr. *mystikos* – paslaptinumas). Pirminė šio žodžio kilmė yra susijusi su dviem veiksmažodžiais, kurie turi bendrą šaknį. Vienas veiksmažodis reiškia užmerkti akis, atsiriboti nuo pojūčių arba užsičiaupti, t.y. neišduoti paslapties, o kitas – sukelti misterijas, t.y. išpūdingus ritualinius reginius. Viduramžių mistikas dažniausiai liudydavo autentišką bendravimą su Dievu ir įgytą pranašiską pašaukimą skelbti kitiems ateities vizijas su mesianistiniais elementais bei patirtais išgyvenimais. Mistika visada buvo aktyvus ir praktiškas reiškinys, mokęs keisti žmogaus asmeninį gyvenimą, kuris jį kelia į transcendentinę būseną, suteikia asmeniui naują regėjimą ir pažinimą, neturintį nieko bendro su regimąja visata, kuria norima ką nors pataisyti ar paveikti. Krikščionių mistikos fenomenologija analizuoja tokias temas, kaip kryžius ir kančia, gyvenimas su Dievu ir meilės dinamika, Dievo imanencija pasauliui, besisiejanti su jo kuriančiąja transcendencija, t.y. Dievas yra ir pasaulyje, ir laisvas šalia pasaulio. Mistikui objektyvi tikrovė tampa mistine tikrove *par excellence*, o jos neregimas transcendentinis matmuo visada išlieka imanentišku regimiems arba vaizduotėje sukurtiems esiniams. Vykstant mistiniam procesui keičiasi visuminė žmogaus psichikos sankloda, giluminė jos esmė ir varomosios jėgos, kurios išjudina, kreipia ir paslaptingu būdu valdo žmogaus intelektą, emocinius išgyvenimus ir valią. Tokiu būdu žmogus atsiduria eks-

tazės būsenoje, kuri gali būti traktuojama kaip aukščiausia žmogiškosios ir dieviškosios valios apraiška. To laikotarpio teologiniame kontekste buvo teigiama, kad dieviškoji transcendencija yra nepasiekiamą jusliškai pagrįstam žinojimui, todėl žmogiškosios ir dieviškosios meilių susilieėjimas įvyksta tada, kai protas tarsi atsiriboja nuo juslinių dalykų suvokimo ir pakyla iki dieviškosios tikrovės. Mistinio pakilimo metu racionali siela, transcenduodama save, tarsi išsineria iš savęs ir išgyvena palaimingą viziją. Kaip pažymi J. Murphy, „krikščionys mistikos autentiškumą nustato tirdami, ar mistinė patirtis atitinka Bažnyčios doktriną, ar ji padidina meilę ir gailingumą, ar jai pritaria mistiko dvasinis vadovas.“¹

Scholastinė filosofija meilę, kuri atsiranda dėl stipraus emocinio potraukio viršjausminiam objektui, apibūdina kaip jėgą, verčiančią žmogų elgtis taip, kad jis pranoksta savo prigimtį. Veiklioje meilėje, kaip teigia J. Sudbrack, „mes ištekame ir vėl įtekame, tampame sutvirtinti ir ištvirtinę patiklioje ramybėje ir Dievo panašume. Ir per tą panašumą bei palaimingą meilę ir dievišką aiškumą mes išeiname iš savęs, susivieniję ramybėje, ir palaimingoje ramybėje tiesiog sutinkame Dievą su Dievu.“² Mistikui ši jėga transformuoja visas jo įprastines psichines būsenas, kai sąmonės srautas persipina su sąmonės reiškiniais. Daugelis mistikų tai vadina sąmonės prasiplėtimo arba jos ištuštėjimo būseną. Tokioje psichinėje būsenoje žmogus „jaučia nuolatinę meilės ir šilumos trūkumą, o smalsus intelektas nori sužinoti daugiau ir daugiau.

Prabudusi asmenybė jaučia priverstinę šių abiejų poreikių dietą.⁴³ Žmogui, pakylėtam į šią būseną, norisi kažką mylėti stipriau ir tikriau, jam atrodo, kad egzistuoja dar nepatirti ir paslaptingi pasauliai, kuriuos norisi pažinti, atrasti ir susitikti su Absoliutu. Toks susitikimas viduramžių spekulatyvinėje mistikoje buvo traktuojamas kaip Dievo *supratimas širdimi*, kuris žmogui suteikė tvirtesnę dvasinių išgyvenimų pagrindą negu Dievo *apmaštymas protu*. Mistikas betarpiškai išgyvena Dievą, nes Dievas, kaip kūrėjas, yra visos būties pagrindas. Jis yra įsitikinęs, kad žmonių meilė susitikime su Dievu yra atbaigiama ir pakeliama į aukštesnę lygmenį, nors kalba ir filosofija to nepajėgtų adekvačiai įvertinti. Emocinė jausmų lavina, prasiveržusi dėl netikėtų ir stulbinančių išgyvenimų, minčiai suteikia naujo peno, kuris verčia mistiką kitiems perteikti savo regėjimo išpūdžius ir patirtus išgyvenimus. Mistinio proceso metu transcendentalinis patyrimas išgyvenamas ne vien kaip „kategorinio buvimo-pasaulyje galimybės sąlyga, kaip sąlyčio su paskirais daiktais, taip pat su Dievo sąvoka, sąlyga, bet ir kaip savaime prasminga ir svarbi patirtis.“⁴⁴ Žmogaus transcendentalumas malonės dėka nėra tik paprastas ryšys su pasauliu ir jo Kūrėju, bet jam atsiveria imanentiškai patiriama galimybė kalbėtis su pačiu Dievu. Ekstazės metu išgyventa žmogaus mistinė patirtis atsiskleidžia kaip prieštaringa ir dažnai išsakoma paradoksisais: „kai mistikas pasako, kad *tai yra x*, jis tuojau pat išgyvena būtinybę pranešti, jog *tai yra ne x*, ir tai verčia jį patį patikėti, kad jis klysta“⁴⁵. Dėl šios priežasties mistikai kartais samprotauja, kad

verbalinė mintis yra netinkama turimai patirčiai išreikšti. Kaip mano W. T. Stace, tokie mistikų samprotavimai yra klaidingi, nes sugrįžus iš kontempliacinės būsenos, norima perteikti savo patirtį kitiems, tačiau mistikas išsigąsta savo kalbėjimo antinomijomis⁶. Iš tiesų, tokio akto metu mistikas negali perteikti savo išgyvenimų, nes mistinės sąmonės būsenoje jis tik tiesiogiai išgyvena transcendenciją. Konceptualizuoti savo patirtį mistinio išgyvenimo metu jis gali tik grįžęs iš „mistinio paradoksalaus Vienio pasaulio į erdvės ir laiko pasaulį, kuriame viešpatauja logika“⁷, t.y. į įprastinę *jutimiškai intelektualią* sąmoningumo būseną. Reikia pažymėti, jog mistikas, grįžęs į sąmoningumo būseną, geba perteikti savo patirtį paradoksu kalba, kadangi sąvokos apibūdinančios Vienį netenka galios, nes mistiko sąmonėje jos tampa daugiareikšmėmis. Ne veltui W. T. Stace mistiką apibūdina, kaip *blogą logiką, blogą filosofą ir blogą analitiką*⁸, tačiau jis pažymi, kad paradoksali mistiko kalba teisingai, nors ir nepakankamai perteikia mistinę išvalgą.

Aurelijus Augustinas *Išpažinimuose* apie mistinį regėjimą kalbėjo kaip apie paslaptinę sielos akį, kuri mato *niekad nekintančią šviesą*, šv. Bernardas Klervietis tai suvokė kaip *neklystančią intuciją, nedvejojantį tiesos supratimą*.

Viduramžiais scholastika ir mistika glaudžiai tarpusavy siejosi ir papildė viena kitą. Mistika teikė pirmenybę kontempliatyviams tiesos pažinimo būdams, o scholastika pripažino spekulatyvų būdą. Kontempliacija, kaip vieną iš būdų, padedančių siekti išganyimo bei escha-

tologinio nušvitimo, propagavo ir deklaravo šv. Petras Damianas. Kontempliuojant protas, susiliesdamas su objektu, mašlųjį pažinimą priartina prie patyrimo. Tokiu būdu tiesa pasiekama ne

tiek protu, kiek jausmais ir afektu. Mistikos ryšys su scholastika suformavo dvi misticizmo atmainas: viena iš jų turėjo pakeisti scholastiką (ekskluzyvinę), kita – tik papildyti pirmąją.

2. ANTIDIALEKTIKAS PETRAS DAMIANAS

Petras Damianas – žymiausias XI a. krikščionių rašytojas ir teologas. Jis gimė 1007 m. Ravenoje, anksti neteko tėvų ir duoną pelnė ganydamas kiaules. Vyresniojo brolio padedamas jis gavo puikų išsilavinimą Ravenos, Florencijos bei Parmos mokyklose ir išgarsėjo kaip *septynių laisvųjų menų* mokytojas. Iš mažens būdamas religingas, Damianas apie trisdešimtuosius savo gyvenimo metus įstojo į vieną iš griežčiausių Fonte Avelanos, Šiaurės Italijoje esantį vienuolyną, sukurtą pagal dykumų tėvų gyvenimo pavyzdį. Šį vienuolyną įsteigė šv. Romualdas (951–1027), kuris savo religine dvasia ir charizma buvo artimas pirmiesiems krikščionims. Vienuolyno regulą sudarė savotiška eremitų ir cenobitų gyvenimo jungtis, pagal kurią tik naujokai gyvendavo bendruomenėje, o subrendusieji vienuoliai gyveno celėse kaip atsiskyrėliai pagal Rytų vienuoliško gyvenimo papročius. Vienuolynė Damianas praktikavo askezę. Apie 1043 m. jis buvo paskirtas Fonte Avelanos vienuolyno vyresniuoju ir aktyviai vykdė misijas Šiaurės Italijos vienuolynuose, stengdamas sukurti tokią kongregaciją, kuri turėjo būti ne žemesnio lygio kaip Kliuni kongregacija. Damianas labai rūpinosi praktiniais Bažnyčios reikalais: komentavo Šventąjį Raštą, dide-

lės reikšmės teikė liturgijai, pamaldų iškilmingumui, parašė nemažai religinio pobūdžio eilių, maldų, kurios tapo populiarios tarp tikinčiųjų. Už šią veiklą bendraamžių jis buvo vadinamas *antruoju Jeronimu*. Damiano veikla neliko nepastebėta ir vokiečių imperatoriaus Henriko III. Imperatorius, kaip iškili asmenybė ir nepaprastai talentingas valdovas, rimtas ir kartu pamaldus, ne tik gražino popiežiaus institucijai jos tarptautinę reikšmę, bet ir savo aktyvia veikla tiesė gaires vientisai ankstyvųjų viduramžių kultūrai: jis „skirdavo imperijos vyskopus ir įvesdindavo juos, įteikdamas žiedą su pastoralu; pagal išgales rėmė vienuolių atsinaujinimą, specialiu įstatymu siekė įtvirtinti visuotinę *Dievo taiką (treuga Dei)* ir visomis jėgomis rėmė Bažnyčios reformą.“⁹ Reformuodamas Bažnyčią, Henrikas III 1046 m. sušaukė *Sutri ir Romos sinodus*, kuriuose *nedelsdamas atleido visus tris gėdingai pagarsėjusius popiežius*¹⁰ ir naujuoju popiežiumi nominavo vokiečių vyskupą Sudgerą, kuris pasivadino Klemensu II. Imperatorius Henrikas III į naujojo popiežiaus Klemenso II vykdomų reformų programą įtraukė priorą Damianą. Popiežius Steponas IX apie 1057 m. Damianą konsekrovo Ostijos kardinolu-vyskupu.

Būdamas kardinolu Damianas aktyviai dalyvavo reformatoriškai nusiteikusių Romos kurijos patarėjų veikloje. Popiežius Mikalojus II Damianą, kaip gabų ir perspektyvų diplomata, pasiuntė 1059 m. legatu į Milaną atlikti gana sunkią misiją. Milano vyskupystė su šv. Ambraziejaus bažnyčia norėjo steigti bažnytinę šv. Ambraziejaus valstybę, nepriklausomą nuo Romos kurijos. Milaniečiai vertino savo Bažnyčios privilegijas ir, pasak L. Karsavino, „žvairom žiūrėjo į norinčius Milane šeiminkauti popiežiaus legatus“¹¹. Vykdamis misiją milaniečiams gerą išpūdį paliko Damiano pasakyta kalba apie šv. Petro teises, jog krikščionių Bažnyčia turi paklusti šv. Petro Sostui.

1063 m. popiežius Aleksandras II Romoje sušaukė Sinodą, kuriame kardinolas Damianas, kaip popiežiaus legatas, padėjo spręsti ginčą tarp Kliuni abato ir Macones vyskupo dėl Macones diecezijos administravimo. 1067 m. Damianas

buvo pasiūstas į Florenciją spręsti ginčo dėl simonijos tarp vyskupo ir Valombrosos benediktinų. Damianui teko narplioti ne tik kanonų teisės dalykus, bet ir krikščioniškos moralės klausimus. Jis kovojo ne tik prieš simoniją bei piktnaudžiavimą anatema, bet ir už santuokos neišardomumą. Popiežius Aleksandras II 1069 m. jį, kaip savo legatą, siuntė į Vokietiją, kad perduotų aštuoniolikmečiui imperatoriui Henrikui IV griežtą draudimą nutraukti santuoką, kadangi jis buvo sumanęs skirtis su žmona Bertha. Misija pavyko – imperatorius išsigando ir pakluso popiežiaus valiai. 1072 m. pradžioje jis buvo pasiūstas į Raveną baigti Švento Sosto ir antipopiežiaus Honorijaus II ginčo. Grįždamas iš Ravenos, jis susirgo ir apsistojo Florencijoje, Švenčiausios Marijos Angelų vienuolyne, kuriame tą pačių metų vasario 21 d. mirė. 1828 m. popiežius Leonas XII kardinolą Damianą kanonizavo ir paskelbė Bažnyčios Doktoru.

3. TRAKTATAS APIE DIEVIŠKĄ VISAGALYBĘ

Vienu svarbiausių Damiano kūrinių laikomas traktatas *Apie dievišką visagalybę*. Šį traktatą rašyti jį paskatino Montekasino vienuolyne vykęs vienuolių disputas, kuomet vienas iš jų pacitavo šv. Jeronimo žodžius, jog „Dievas gali padaryti viską, ką nori, bet negali padaryti įvykusį neįvykusiu.“¹² Traktatas buvo parašytas 1067 m. ir skirtas Montekasino abatui Desiderio, kuris po Damiano mirties buvo išrinktas popiežiumi Viktoru III. Traktatą sudaro septyniolika skyrių, kuriuose atskleisti esminiai lotyniškosios krikščionybės princi-

pai ir pagrįsta jos veiklos programa, davusi peno mąstymui scholastiniu laikotarpiu. Damianas gerai išmanė dialektikos meną, tačiau šiame traktate, grįsdamas teokratinę programą, jis nesilaiko nei griežtų dialektikos taisyklių, nei *a fortiori* teologinių principų. Jeigu jo bendraamžis dialektikas Berengaras Tūrietis skelbė naują teologinės praktikos sampratą, kurioje logikos ir gramatikos taisyklės iškėlė aukščiau už bet kokią kitą mąstymo būdą ir apeliavo į *ratio fidei* – *protą*, tiksliau, *tikėjimo racionalumą*, tai Damianas, kaip ir Lanfrankas bei

Anzelmas Kenterberietis, tvirtino, kad aiškinant teologines tiesas, dialektikos principais galima analizuoti tik žmogiškuosius, bet ne dieviškuosius dalykus: „Dievas turi neribotą valdžią ir panorėjęs galėtų padaryti taip, kad nebūtų to, kas jau buvo įvykę; tiesa, tai nesiderina su priešybių principu, tačiau šis esąs būtent žmonių principas.“¹³

Damianus, remdamasis šv. Jeronimo teiginiu, jog „Dievas negali gražinti skaistybės merginai, kuri nebėra skaisiti. Tiesa, [Jis] gali atleisti nuo bausmės, bet neturi jėgos vainikuoti puolusią“¹⁴ išanalizavo Dievo visagalybės problemą ir pirmą kartą dialektiškai nagrinėjo esminių viduramžių teologijos klausimą, *ar Dievas gali padaryti taip, kad tai, kas nutiko, nebūtų nutikę t.y. ar jis gali panaikinti tai, kas buvo padaryta*. Analizuodamas šią problemą, Damianus nesutinka su šv. Jeronimu ir įrodinėja, kad Dievo valia yra vienintelė priežastis, dėl kurios viskas įvyko. Kaip pastebi E. Gilsonas, nesutinkantys su tokiu Damiano tvirtinimu, teigia, „kad Dievas gali sugriauti Romą, bet negali padaryti taip, kad Romos niekada anksčiau nebuvo.“¹⁵ Ketvirtojoje traktato dalyje Damianus tokių oponentų teiginį komentuoja remdamasis teiginių logikos postulatu, kad jeigu tai tiesa, buvusi praeities požiūriu, tai taip pat tiesa yra dabarties ir ateities požiūriu, kadangi, jeigu neįmanoma, kad tai, kas įvyko, nebūtų įvykę, tai lygiai taip pat neįmanoma, kad nevyktų tai, kas vyks ta, ir kad neįvyktų tai, kas turi įvykti.

Ši problema, kaip pažymi A. de Libera, teologui būtų tikras paradoksas: „Jeigu sakysime, kad Dievas gali padaryti taip, kad tai, kas nutiko, nebūtų nutikę,

pats to, kas yra, egzistavimas tampa ontologiškai nestabilus, ir mąstymas, ir tikėjimas nebetenka tvirto pagrindo, tikrumo, tiesos; o jeigu atsakymas bus neigiamas, Dievas nebetenka vieno svarbiausių savo atributų.“¹⁶ Dievo visagalybės problemos sprendimui Damianus pasinaudoja filosofijos onto-loginiais tarpusavyje supriešintais modalumų argumentais. Neigiamu argumentu jis pripažįsta universalųjų prigimtinių įstatymą, kurį priešpriešina Aristotelio neprieštaringumo ir bivalentiškumo principams, kad *neįmanoma, kad nebūtų to, kas yra*.

Teigiamus argumentus Damianus grindžia taip pat filosofija. Pirmas argumentas atkartoja Boetijaus amžinybės koncepciją ir išreiškia mintį, kad tai, kas mums įvyko, Dievui egzistuoja dabar¹⁷. Taigi dabar, momentu *t*, Dievas gali padaryti tai, ką mes momentu *t* manome, kad Jis gali padaryti momentu *t-1*, nes *jam viskas egzistuoja tuo pačiu metu ir dabar*¹⁸. Antrasis argumentas, kaip pažymi A. de Libera, yra tas, „kad neprieštaringumo principas, valdantis prigimtinio būtinumo sferą, negali varžyti Dievo, gamtos kūrėjo“¹⁹. Šis argumentas parodo, kad visa, kas teisėtai įkūnyta gamtoje, yra tai, ko nori Dievas: savo teisėto teisėtumo, savo substancijos, savo būties. Visa tai yra ne kas kita kaip visagalė Dievo valia. Dievas negali būti varžomas jokia išoriniu įstatymu, nes Jis yra viso teisėtumo pradas, ir jo valia yra esmė arba substancija visko, kas teisėtai sukurta gamtoje. Taip Damianus sutapatina dieviškąjį teisėtumą *de facto* su teisėtumu *de jure*. Šis sutapatinimas XVI a. taps svarbiu postulatu apibrėžiant politinės *valdžios* ir *teisėtumo* substanciją.

4. DVASINIS IŠGANYMAS IR FILOSOFIJA

Damianus, kaip pastebi E. Gilsonas, yra viduramžių kultūros *contemptus saeculi* (paniekos pasauliui) tipiškas pavyzdys. Jo kūriniuose atsispindi tuo laikotarpiu išvirtinės neigiamas požiūris į žmogaus prigimtį ir jo kūną, kuris apibūdinamas traktate *De laude flagellorum* (*Šlovė rykštei*) tokiais žodžiais: *sanies, virus, fetor et obscenae corruptionis illuvies* (pūliai, gleivės, smarvė ir bjauri trūnijimo nešvara). Šis traktatas buvo skirtas vienuoliams, kuriems *nelabasis įdiegė abejonę dėl viešo savęs plakimo*. Pasak Damiano, savanoriškas plakimasis ir įprasta askezė vienuoliui yra kasdieninis dalykas nuolat kovojant su gimtosios nuodėmės iškreipta savo prigimtimi. Vienuolis, kaip ir kankinys, turi kiekvieną akimirką klusniai vykdyti Dievo valią. Dievo valią šiuo atveju Damianus traktavo kaip viešą Dievo ir evangelinio gyvenimo viršenybės liudijimą. 1050 m. Damianus parašė traktatą apie dvasininkų moralinį nuosmukį ir ydas *Liber Gomorrhianus* ir skyrė jį popiežiui, kadangi jis buvo nepatenkintas tuo, „kad imta kuo griežčiausiai teisti pasauliečių nuodėmes, o nuodėmingiesiems kunigams nusileisti“²⁰.

Pilnutinį žmogaus išganyimą Damianus regi vienuolystėje, todėl formuluoja klausimą, ar vienuoliui reikalinga filosofija tam, kad jis būtų išganytas. Į šį klausimą jis atsako, kad vienuoliui filosofijos nereikia, nes viskas išdėstyta Šventajame Rašte. Šie žodžiai atskleidžia gana griežtą Damiano požiūrį į antikos filosofiją ir graikišką kultūrą. Traktate *Domini vobiscum* (*Viešpats su tavimi*) jis su

panieka atmeta Platono kosmologiją, naučia pagarbos Pitagoro kartografijai ir Eukleido geometrijai, smerkia retorius dėl jų sofistinių išvedžiojimų ir painių silogizmų. Pasak Damiano, „Dialektikų argumentų išvadų negalima taikyti vien Dievo galybės paslaptims. (...) Jeigu žmogaus mokslas imasi tyrinėti šventąjį žodį, jis turi ne išdidžiai pretenduoti į autoritetą, o tarsi tarnaitė padėti savo šeimininkei, pakludama tai, kuriai tarnauja, ir baimindamasi ją pralenkti ir dėl to paklysti.“²¹

Aštrios kritikos Damiano traktatuose susilaukia ir filosofija. Traktate *De sancta simplicitate* (*Apie šventą paprastumą*) Damianus teigia, kad jeigu filosofija žmonijai būtų tikras išsigelbėjimas, tai Dievas būtų pasiuntęs filosofų apreiškimą, tačiau Jis pasiuntė žmonėms žvejus ir kitus paprastus žmones. Tokį požiūrį Damianus iliustruoja Senajame Testamente aprašyta Samsono pergale prieš filistiniečius. Viešpaties dvasia įkvėpė Samsoną, ir jis „Aptikęs šviežią asilo žandikaulį, pasilenkė ir pasiėmė jį. Su juo jis užmušė tūkstantį vyrų“ (Ts 15, 15). Damianus pažymi, kad šis žandikaulis tapo tikintiesiems simboliniu Dievo ženklu, žyminčiu paklusnumą, kuris, priešingai nei mokslas, veda žmogų į tikrą apreiškimą.

Taigi Damianus, norėdamas sumenkinti filosofiją, teigia, kad ji yra *velnio išmiskas* ir atsirado kartu su gramatikos mokslu, o dialektika, t.y. loginis mąstymas, yra nuodėmių ir erezijos šaltinis. Damianus pastebi, kad kai kurie vienuo-

liai geriau išmano Donato gramatiką nei šv. Benedikto regulą. Tuo remdamasis jis daro išvadą, kad pirmasis gramatikos mokytojas buvęs velnias, kuris gundė paragauti uždrausto vaisiaus, sakydamas, „kad atsivers jums akys, kai tik jo užvalgysite, ir jūs būsite kaip Dievas, kuris žino, kas gera ir kas pikta“ (Pr 3, 5). Neveltui Damianas sarkastiškai pašiepia vienuolį, kuris nori mokytis gramatikos, patardamas jam pirmiausia išmokti žodį Dievas (Deus) linksniuoti daugiskaita. Pasipiktinimas retorijų daugiažodiškumu Damianą privertė atsigręžti į pačią retoriką. Kadangi jis gerai išmanė logiką ir filosofiją, tai remdamasis retorika per aistringą ginčą stengėsi įveikti oponentą, teigdamas, jog protas turi pilnai paklusti tikėjimui. Viduramžiais išvirtinto nuostata, jog krikščionis filosofiją turėtų priimti taip, kaip žydas Mozės įstatymą dėl belaisvės, kurią jis nori imti į žmonas: „Jei kas parduos savo dukterį į verges, ji neišeis laisva, kaip išlaisvinami vyrai vergai. Jei ji nepatiktų savo šeimininkui, ... tada jis turi leisti ją išpirkti. ... Jei jis paskirtų savo sūnui, tada elgsis su ja kaip su dukterimi. Jei kas paimtų kitą žmoną, jis nesumažins pirmosios žmonos maisto, drabužių ar vedybinių teisių“ (Iš 21, 7–10). Šis Mozės įstatymas viduramžiais tapo teologų ir filosofų diskusijų objektu. Damiano pozicija šiuo klausimu atsiskleidė samprotaujant, kad negalima sau arogantiškai prisiskirti globėjo teisės, bet reikia išlaikyti tarnystės idėją, nes Dievas pašaukė žmones tarnauti jam dvasia ir tiesa „Jei tad aš – Viešpats ir Mokytojas – numazgojau jums kojas, tai ir

jūs turite vieni kitiems kojas mazgoti“ (Jn 13, 14). Vadinasi, filosofija turi paklusti teologijai, nes tarnaitė negali nurodinėti poniai, ji „neturi išūliai sau priskirti viršenybės teisę; bet, panašiai kaip tarnaitė, su tam tikru rūpestingumu vykdyti ponios [teologijos] nurodymus.“²² Teologijos, kaip mokslų karalienės įteisinimui, Damianas įvedė metaforinę frazę apie *tarnaitę*. Taip ši frazė tapo visos viduramžių *filosofijos, kaip teologijos tarnaitės*, koncepcijos pagrindu.

Veikiamas popiežiaus Grigaliaus I, Damianas siekė pašalinti filosofiją (dialektiką) iš krikščionybės. Jis pabrėžė, kad dialektika neturi teisės protu analizuoti krikščioniško mokymo teologinės doktrinos, nes ji gali tikinčiųjų akyse sugriauti nepajudinamas tikėjimo tiesas. Vadinasi, dialektikai telieka vienintelė užduotis – stiprinti šias tiesas. Tenka pastebėti, kad tokia Damiano pozicija buvo papildyta jo ontologine samprata apie Dievą ir Jo ryšį su pasauliu. Šią problemą analizavo šv. Augustinas, tačiau Damianas ją sprendė daug racionaliau ir labiau voliuntaristiškai. Jis pabrėžė Dievo visagalybę, kuri užtemdo Dievo protingąją pusę (Dievo Logosą) ir iškėlė Dievo valią. Pasak jo, visa, kas atsitinka, yra būtina, nes būtinumą veikia Dievo valia, kuri nepaklūsta neprieštaramo dėsniui, nes šis dėsnis veikia žmogaus, bet ne Dievo pasaulį.

Damiano, kaip ir kitų kraštutinių antidialektikų, koncepcija viduramžių Bažnyčios buvo priimta iš dalies, kadangi, pasmerkusi dialektiką, ji ignoravo ir kitus *laisvuosius menus*, be to, ji kėlė tam tikrą grėsmę ir visam Bažnyčios mokymui.

IŠVADOS

1. Mistinės tikrovės *par excellence* neregimasis transcendentinis matmuo, būdamas imanentišku regimiems arba vaizduotėje sukurtiems esiniams, keičia visuminę mistiko psichikos sanklodą, giluminę jos esmę bei varomąsias jėgas, kurios keičia ir paslaptingu būdu valdo jo intelektą, emocinius išgyvenimus, valios procesus. Visa tai transformuoja mistiko veiklą, elgesį ir santykius su realia tikrove bei transcendencija. Mistinio proceso metu transcendentalinis patyrimas išgyvenamas ne kaip įprastas buvimas bei veikimas pasaulyje ir susitikimas su Absoliutu, bet kaip atsiverianti galimybė bendrauti su Dievu.

2. Damiano dialektikos kritika yra paremta filosofijos onto-loginiais tarpusavyje supriešintais modalumų argu-

mentais. Jais bandoma įrodyti, jog dialektikos principai tinka tik žmogiškiems dalykams paaiškinti, bet ne dieviškosioms tiesoms pagrįsti. Dievo esybė negali būti ribojama jokių išorinių įstatymu, nes Dievas yra viso teisėtumo pradas, Jo valia yra visko, kas teisėtai sukurta, substancija.

3. Pilnutinį žmogaus išganyimą Damianas suvokia kaip tarnystę Dievui. Protas turi pilnai paklusti tikėjimui, kadangi Dievas pašaukė žmones tarnauti jam dvasia ir tiesa. Šiuo teiginiu jis išreiškė griežtą požiūrį į antikos filosofiją ir retoriką dėl jų sofistinių išvedžiojimų bei painių silogizmų, kurie sumenkina Dievo galybės paslaptį. Vadinasi, Damiano tarnystės idėja filosofijai nurodo „tikrąją“ jos paskirtį – stiprinti tikėjimo tiesas.

Literatūra ir nuorodos

1 John Murphy. Mistikos autentiškumo klausimas: Meisteris Eckhartas ir Sūnaus gimimas sieloje // *Tomizmas: praeitis ir dabartis*. – Vilnius: Logos, 1999, p. 405.
 2 Josef Sudbrack. Mistika // *Naujasis židinys-Aidai*, 1993, Nr. 2, p. 20.
 3 Žilvinas Bieliauskas. Misticismas // *Kultūra ir religija*. Sudaryt. Stasys Juknevičius. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995, p. 343.
 4 Karl Rahner. Mistika – tikėjimo kalias Dievop // *Naujasis židinys-Aidai*, 1992, Nr. 6, p. 15.
 5 Džonas J. Merfis. Meisteris Eckhartas ir Via Negativa: epistemologija ir mistinė kalba // *Logos*, Nr. 12, 1997, p. 38.
 6 Žr.: Walter Terence Stace. *Mysticism and Philosophy*. – Philadelphia and New York: J. B. Lippincott Company, 1960, p. 305.
 7 Ten pat.
 8 Ten pat, p. 306.
 9 Augustas Francenas. *Trumpa Bažnyčios istorija*. – Vilnius: Ardor, 2004, p. 153.
 10 Ten pat, p. 153–154.
 11 Leonas Karsavinas. *Europos kultūros istorija*. – Vilnius: Vaga, 1994, t. 3, p. 30.

12 S. Petri Damiani. De divina omnipotentia [cap. I] // *Opera omnia*. Ed. Migne. Patrologiae cursus completus. Series latina. – Paris, t. 145, 1867, p. 597.
 13 Władysław Tatarkiewicz. *Filosofijos istorija*. – Vilnius: Alma litera, 2001, t. 1, p. 253.
 14 S. Petri Damiani. *De divina omnipotentia*, [cap. I], p. 596.
 15 Этьен Жильсон. *Философия в средние века*. – Москва: Республика, 2004, с. 179.
 16 Alain de Libera. *La philosophie médiévale*, p. 284.
 17 Žr. S. Petri Damiani. *De divina omnipotentia*, [cap. VIII], p. 607.
 18 Žr. S. Petri Damiani. *De divina omnipotentia*, [cap. VII-VIII], p. 605–608.
 19 Alain de Libera. *La philosophie médiévale*, p. 285.
 20 Leonas Karsavinas. *Europos kultūros istorija*. – Vilnius: Vaga, 1994, t. 3, p. 27.
 21 S. Petri Damiani. *De divina omnipotentia*, [cap. VI], p. 603.
 22 S. Petri Damiani. *De divina omnipotentia*, [cap. V], p. 603.